

Rabindranat Taqorun Bədii Yaradıcılığının Janr Xüsusiyyətləri və Problematikası Genre Features And Problematics Of Rabindranath Tagore's Artistic Creativity

Salidə Şərifova

E-mail:

salidasharifova@yahoo.com

Tel: +9940507551557

ORCID:

<https://orcid.org/0000-0001-8788-6366>

AMEA Nizami Gəncəvi adına
Ədəbiyyat İnstitutu

Xülasə: Hind və bengal ədibi, ictimai xadim, şair, yazıçı, filosof, Nobel mükafatı laureatı Rabindranat Taqor roman, povest, hekayə, pyes, publisistika, xatirə, məqalə müəllifi kimi tanınır.

Rabindranat Taqorun bədii yaradıcılığının janr xüsusiyyətləri diqqəti cəlb edir. Onun lirik növdə mahınlı qələmə alması məlumdur. Yeganə sənətkar kimi iki dövlətin, Hindistan və Banqladəş kimi dövlətlərin himnlərinin müəllifidir.

Hind ədəbiyyatında novator şair kimi tanınan Rabindranat Taqorun müasir bengal ədəbi dilinin, həmçinin tənqidi realizmin formalaşmasında həlledici rol oynamışdır. Ədib bir şair kimi siyasi lirikanın əsasını qoyaraq, milli poeziyanı yeni formalarla, poetik ölçülərlə zənginləşdirir.

Rabindranat Taqorun musiqili dramları dram nümunəsi kimi yer tutmaqla yanaşı, xalq yaddaşına qaynaqlanması ilə diqqəti cəlb edir.

Rabindranat Taqorun hekayələri, povestləri, romanları oxucular tərəfindən maraqla oxunur. Müasir hind və bengal ədəbiyyatında hekayə janrının əsasını qoymuş ədib hekayə janrında maraqlı nümunələr yaradır. R.Taqor hekayə janrını forma və məzmun baxımından bəlli bir mərhələyə qaldırmağa nail olur. Rabindranat Taqorun yaradıcılığında roman janrı geniş yer tutmaqla yanaşı, janr qarışıqlığı baxımından da diqqəti cəlb edir.

Rabindranat Taqor yaradıcılığının problematikası tarixi şəraitdə formalaşmış xalqın milli şüurunun bədii refleksiyası ilə əlaqəlidir. Bədii yaradıcılığının problematikası ənənəvi milli həyat tərzinin və dəyərlərin sosial kataklizmlər nəticəsində dəyişməsinə, formalaşmasına, özünəməxsus keyfiyyətlər əldə etməsinə də əks etdirir.

Rabindranat Taqor zəngin janr müxtəlifliyi ilə seçilən həm bədii, həm də publisistik yazılarında Hindistanın və Banqladəşin keçdikləri tale yollarının keçmiş, müasir və gələcək prizmasından təqdim edir.

Açar sözlər: *hind ədəbiyyatı, bengal ədəbiyyatı, şair, yazıçı, musiqili dram*

Məqalənin gəldiyi

tarix/Received: 14.11.2024

Qəbul tarixi/Accepted:

19.12.2024

Nəşr tarixi/ Available Online:

29.12.2024

Abstract: Indian and Bengali writer, public figure, poet, writer, philosopher, Nobel laureate Rabindranath Tagore is known as the author of novels, narratives, stories, publicists, plays, memoirs, and articles.

Genre features of Rabindranath Tagore's artistic creation attract attention. He is known to write lyrical songs. As the only artist, he is the author of the anthems of two countries, India and Bangladesh.

Rabindranath Tagore, known as an innovative poet in Indian literature, as a poet who played a decisive role in the formation of modern Bengali literary language and critical realism, laid the foundation of political lyrics and succeeded in enriching national poetry with new forms and poetic dimensions.

Rabindranath Tagore's musical dramas, in addition to taking place as an example of drama, attract attention due to their roots in the people's memory.

R. Tagore's stories, narratives, novels are read with interest by readers. The writer who laid the foundation of the story genre in modern Indian and Bengali literature created interesting examples in the story genre. R. Tagore manages to raise the story genre to a certain stage in terms of form and content. Rabindranath Tagore's work attracts attention in terms of the confusion of genres, in addition to the novel genre occupying a large place.

The problematic of Rabindranath Tagore's creativity is related to the artistic reflection of the national consciousness of the people formed in historical conditions. The problematic of his artistic creativity can also reflect the change, formation and acquisition of unique qualities of the traditional national lifestyle and values as a result of social cataclysms.

Rabindranath Tagore managed to present the path of destiny of India and Bengal from the past, present and future perspective in his literary and journalistic writings, distinguished by a rich variety of genres.

Keywords: *Indian literature, Bengali literature, poet, writer, musical drama*

Giriş / Introduction

Həyatını Hindistana, Banqladeşə, xalqına həsr edən Rabindranat Taqor (Rabindranath Thakur, 1861-1941) roman, povest, hekayə, pyes, publisistika, xatirə, məqalə müəllifi kimi tanınmaqdadır. Hind və benqal ədibi, ictimai xadim, şair, yazıçı, filosof, Nobel mükafatı laureatı Rabindranat Taqor bəzi xarici dilləri, xüsusi ilə də, ingiliscəni ana dili qədər gözəl bilməsinə rəğmən, bədii əsərlərini doğma benqal dilində qələmə alır, tənqidi realizmin inkişafında əvəzsiz xidmət göstərir.

Rabindranat Taqorun "Avropa səyahətçisinin məktubları" publisistik əsəri, "Axşam nəğmələri", "Səhər nəğmələri", "Axşam mahnıları", "Qurban mahnıları" ("Qitancalı"), "Durnaların uçuşu", "Qızıl qayıq", "Çitra", "Qaçqın", "Yol ayrıcında", "Son", "İntibah", "Sağalma", "Bağban", "Köçən quşlar", "Durna qatarı" kimi poetik kitabları, "Bouthakuranir Nar", "Fəlakət", "İki bacı", "Molanço", "Qurban mərasimi", "Poçt", "Müdrük Raca", "Qora", "Ev və dünya", "Sözdə qum", "Sonuncu poema", "Üç nəsil", "Dörd hissə" kimi povest və romanları, "Təbiətin intiqamı", "Qurban", "Racə", "Roçta", "Açılmış bənd", "Zahid", "Rəqqasənin məhəbbəti", "Payız bayramı", "Tərki-dünya", "Çandalika", "Subaylar klubu", "Əvəz" adlı pyesləri, "Benqal dilinin qrammatikası" kitabı bədii kamilliyi və fəlsəfi dərinliyi ilə dünya ədəbiyyatında iz qoymuşdur.

Rabindranat Taqorun bədii yaradıcılığının janr xüsusiyyətləri

Rabindranat Taqor Hindistan və Banqladeş kimi dövlətlərin himnlərinin müəllifidir. Rabindranat Taqorun 1911-ci ildən Hindistanın rəsmi himni kimi qəbul olunan "Xalqın ruhu" ("Canaqanamana") şeiri Hindistanın milli himninə çevrilməsi ədibin yaradıcılığında milli azadlıq ideyalarının məcmuəsidir. "Xalqın ruhu" ("Canaqanamana") məşhur şeirinin janrı mahnı-şeyr kimi də təqdim edilir. A.V.Lunaçarskiy Rabindranat Taqorun poetik yaradıcılığını bəşər mədəniyyətinin nümunəsi hesab edir: *"Taqorun əsərləri, özünəməxsus panteist mistisizmə baxmayaraq, rəngarəng, incə mənəvi hissələr və həqiqi alicənab ideyalarla zəngin olaraq, bəşər mədəniyyətinin bir xəzinəsini təşkil edir"* (Луначарский, 1923, p. 30).

Rabindranat Taqorun mənsur şeyr formasında qələmə alınmış "Bağban" əsərinin janrı müxtəlif şəkildə qəbul edilməkdədir. Maraqlı məqam odur ki, Rabindranat Taqorun mənsur şeyrləri pərakəndə fikirləri deyil, vahid fikirləri ifadə edirlər. Ədibin "Bağban" əsərinin "mənsur şeyr formalı lirik miniatürlərdən ibarət" roman kimi təqdim edilməsi ilə də üzləşmək mümkündür: *"1961-ci ildə R.Taqorun daha bir əsəri – mənsur şeyr formalı lirik miniatürlərdən ibarət "Bağban" romanı Anar və Araz Dadaşzadənin tərcüməsində, Yusif Səmədoğlunun redaktəsi ilə ayrıca kitab şəklində nəşr edilir"* (Şərqi ilk Nobel mükafatçısı Rabindranat Taqor, 2021).

Rabindranat Taqorun poetik nümunələrinin janrında özünü göstərən məxsusi keyfiyyətlər tədqiqatçıların diqqətindən yayınmır. Məsələn, akademik İsa Həbibbəyli ədibin şeyrlərində poetik ayinlərin yer almasını ədəbi hadisə kimi dəyərləndirməsi diqqətdən yayınmır: *"Bədii nəsr sahəsindəki dahiyənə əsərləri ilə daha çox dünya şöhrəti qazanan Rabindranat Taqor 1913-cü ildə "Girtançalı" adlı şeyrlər kitabına görə Nobel mükafatı almışdır. Burasını da nəzərə almaq lazımdır ki, onun şeyrləri dünyəvi ruhda yazılmış poetik ayinlər kimi tam fərqli bir ədəbi hadisədir"* (Həbibbəyli, 2021, p. 8).

"Müəllifin poetik təfəkkürünü fəvqəladə bir ustalıqla ifadə edən, Qərb ədəbiyyatının tərkib hissəsinə çevrilmiş dərin duyğulu, orijinal və gözəl şeyrlərinə görə" (премии)). Nobel mükafatına layiq görülmüş Rabindranat Taqorun 103 mənsur şeyrdən ibarət "Gitancalı" ("Fədakarlıq nəğmələri") kitabı, ilk növbədə, janr qarışıqlığının nümunəsi kimi diqqəti cəlb edir.

Dünya ədəbiyyatında ilk dəfə fransız yazıçısı Aloiziyus Bertran tərəfindən istifadə edilmiş mənsur şeyr prozaik (şeyrdəki kimi əlavə ritmik təşkili kimi mürəkkəbləşdirilməmiş) prinsiplərin, nitqin yerləşdirilməsi poeziyaya xas nisbi müxtəsərlik və lirik pafosla birləşir. Şeyr şəklində qələmə alınıb, lirik səciyyə daşıyan bu bədii formada təhkiyə başlanğıcı qismən zəifləmiş şəkildə özünü göstərir. Dilə diqqət, mətnin ifadəli tərəfində həmçinin obrazlılıq və faktiki nəsr ritmi özünü büruzə verir. Mənsur şeyr ətrafında mübahisələr davam etməkdədir. Mənsur şeyrin nəsr yaxud da ki, şeyr janrı olması ətrafında müxtəlif fikirlər mövcuddur. Ədəbiyyat nəzəriyyəçisi Cəfər Xəndan mənsur şeyrin

nəsrə şeirin yaxınlığı zəminində yaranmasına toxunaraq qeyd edir ki, *“nasirlər bədii həyəcanı daha artıq vermək, janr sahəsində yenilik yaratmaq üçün lirik nəsr yaratmağa başlayırlar. Beləliklə, nəsrə şeir arasında bir növ yaxınlıq əmələ gəlir. Mənsur şeir deyilən yeni növ nəsrin inkişafı ilə əlaqədar olaraq yaranır ki, buna ahəngdar (ritmik) nəsr də deyirlər. Mənsur şeir hiss və həyəcanın yüksək ifadəsini vermək üçün nəsrə lirik xüsusiyyət gətirir”* (Hacıyev, 1958, p. 251). Məhz, Mir Cəlal və Pənah Xəlilovun qeyd etdikləri kimi *“lirik və epik xüsusiyyətlərin müştərək, birgə halında iştirak etdiyi, həm də insanın daxili, hissi aləmini qələmə alan, vəzn, qafiyə, bölgü kimi nəzm şərtlərindən uzaq, təbii ritmik nəsr dili ilə yığcam yazılan əsərlərə mənsur şeir adı verirlər”* (Paşayev & Xəlilov, 1988, p. 101).

Mənsur şeir özünü dünya xalqlarının ədəbiyyatında göstərməkdədir. Mənsur şeir millilik çərçivələrini dağıtmışdır. Mənsur şeir fransız ədəbiyyatında Aloiziyus Bertran, Evarist Parni, Şarl Bodler, Artür Rembo, Teodor de Banvil, Lotreamon, Kro Şarl, rus ədəbiyyatında İ.S.Turgenev, türk ədəbiyyatında Xalid Ziya, Azərbaycan ədəbiyyatında Gülhüseyn Hüseynoğlu, Bayram İsgəndərli kimi ədiblərin yaradıcılıqlarında özünün ən ali mərtəbəsinə yüksəlir.

Rabindranat Taqorun “Gitancalı” əsərindəki mənsur şeirlər ibratəmiz fikirləri ilə diqqəti cəlb edir. “Gitancalı”də dialoq maraqlı təsvir vasitəsi kimi təqdim edilir. Dustaqla hökmdar arasındakı dialoqla R. Taqor ictimai-sosial məsələlərə aydınlıq gətirir:

“– Ey dustaq, söylə görüm sənə bu buxovları kim vurmuşdur?”

Dustaq dedi:

– Mənim hökmdarım. Mən sərvət və qüdrətdə dünyada hamıdan üstün olacağımı güman edib, hökmdarımın bütün xəzinəsini öz xəzinəmə daşdım. Məni yuxu basdıqda, aqam üçün hazırlanmış yatağa girib uzandım, ayılanda gördüm ki, mən öz xəzinəmin dustağıyam.

– Ey dustaq, söylə görüm bu qırılmaz zəncirlərə sən kim bənd etmişdir?”

Dustaq cavab verdi:

– Mən özüm. Bunları mən özüm belə qayğıkeşliklə döyüb bərkitmişəm. Güman edirdim ki, yenilməz qüdrətimlə bütün dünyanı əsir edib, tək özüm azad qalacağam. Gecə-gündüz bu zəncirin üzərində işləyib, onu alovların içində közərdib, möhkəm ağır zərbələrlə döydüm. Nəhayət, iş başa çatıb, zəncirin halqaları qırılmaz surətdə bir-birinə bənd olduqda, gördüm ki, o, mənim özümü zəncirləmişdir” (Taqor, 2011, p. 621).

Rabindranat Taqorun “Gitancalı”sində monoloqlardakı fəlsəfi düşüncələr də oxucunu düşünməyə vadar edir. Belə ki, mənzum əsərdə əksini tapmış bu monoloqlar özündə əks etdiridyi fəlsəfi düşüncə ilə oxucunu düşündürür. Məsələn, R.Taqor “Gitancalı”dəki monoloqunda Allaha olan sevgini, onun vahidliyini göstərir: *“Mənim arzularım çox, fəryadlarım şikayətlidir; amma sən bunları daim amansız surətdə rədd etməklə məni xilas etmişən. Mənim bütün həyatım sənə bu qüdrətli mərhəmətinlə doludur.*

Sən mənə diləmədiyim bu sadə və böyük hədiyyələri: bu səmaları, bu vücudu, bu həyat və şüuru lütf etməklə, məni gündən-günə bunlara daha layiq edib ucaldırsan, məni hədsiz arzuların əsiri olmaqdan qoruyursan.

Elə saatlar olur ki, mən sərməst oluram; elə saatlar olur ki, ayılır, məqsədimə çatmağa tələsirəm; amma sən amansızcasına məndən qaçırırsan.

Sən daim mənim diləklərimi rədd etməklə, məni zəif, saxta arzuların əsiri olmaqdan qorumaqla, sənə tam dərk etməyə daha çox ləyaqət qazandırırırsan” (Taqor, 2011, pp. 623-624).

R.Taqor insanın ölümü ilə Allahın məhəbbət görüşünə getməsini fəlsəfi yanaşması ilə açıqlayır. Müəllif ölümə toxunmaqla yanaşı, insanın qəlbində daim məhəbbət ocağının alovlanması tərəfdarı kimi çıxış edir. Bu çağırışda insanın daim mübariz olmağa səsləyiş özünü göstərir: *“Mənə işıq ver, işıq! Onu öz arzularının coşqun alovlarında yandır!*

Sənə qismətin sönməz bir çıraq olmaqdır, ey ürək! Ah, ölüm sənə ən gözəl nəsibindir!

Fəlakət sənə qapını döyüb xəbər verir ki, Allahın oyaqdır və sənə gecənin zülmətində məhəbbət görüşünə çağırır” (Taqor, 2011, p. 630).

Rabindranat Taqorun "Valmiki Dahisi" ("Valmiki-protibha"), "Faciəli ov" ("Kalmriqayya") "Çandalika", "Davamsız səltənət", "Təsəvvür oyunu" ("Mayyar khela") və s. musiqili dramları kamil dram nümunələridir. Ədibin bu musiqili dramlarının kökündə xalq yaddaşından qaynaqlanması durur. Qələmə alınmış dramda qədim hind dastanı "Ramayana"nın yaranması haqqında əfsanələrdən birinə əsaslanması, "hind musiqili teatrının yaradıcısı" (*Rabindranat Taqorun musiqili teatri*) hesab edilən müəllifin xalq yaradıcılığı ilə bağlılığını təsdiq edir. Müəllifin təрки-dünyalıği tənqid etməsini, insan şəxsiyyətinin yer üzünə təsirini təbliğ edən "Tərki-dünya", "Qurban", "Racə və Rani" pyeslərinin, "Lap əvvəldən səhv", "Subaylar klubu", "Boykuntanın qədim əl yazması" komediyaları və s. dram yaradıcılığından geniş istifadə etməsinin göstəricisidir. Ədibin "Tərki-dünya" pyesini fəaliyyətinin başlanğıcı kimi qəbul etməsini vurğulaması, onun yaradıcılığına diqqəti yönəldir: *"Bu pyesə, bəlkə də, mənim bütün gələcək fəaliyyətimin başlanğıcı, yaxud, daha doğrusu, bütün yazılarımın əsasını təşkil edən mövzu kimi baxmaq olar"* (A., 2011, p. 9).

Hekayə janrında qələmini sınımış ədib maraqlı hekayə nümunələri qələmə alıb. Professor Bədirxan Əhmədlinin vurğuladığı kimi *"Taqor benqal ədəbiyyatında hekayə janrının tanınmış və həm də ən böyük nümayəndələrindəndir. Doğrudur, benqal ədəbiyyatında bu janr XIX yüzilin ikinci yarısında ondan bir qədər əvvəl meydana çıxmışdır. Lakin janrın ilk nümunələrini yazan Taqor bu sahədə novator hesab edilir, çox zaman isə janrın banisi sayılır"* (Əhmədov, 2021, p. 111). "Haqq-hesab", "Poçtmeyster", "Ağılsız Ramkanan", "Azadlıq", "Xam xəyal", "Puç olmuş ümidlər", "Qadının məktubu", "Naməlum qız" və s. hekayələr müəllifi Rabindranat Taqor hekayə janrını forma və məzmun baxımından bəlli bir mərhələyə qaldırır.

"İki bacı", "Molanço" və s. povestləri ilə diqqəti cəlb edən Rabindranat Taqorun yaradıcılığında roman janrı geniş yer tutmaqdadır. "Qora", "Ev və dünya", "Sözdə qum", "Üç nəsil", "Dörd hissə" və digər romanlar da janr qarışıqlığı baxımından diqqəti cəlb edir. Məsələn, ədibin "Ev və dünya" ("Ghare Baire") romanının gündəlik qeydlər şəklində olması tədqiqatçılar tərəfindən vurğulanır: *"...Ev və dünya" romanı gündəlik qeydlər şəklində yazılıb; bu qeydlər Nikhileş, Şondip və Bimolanın dilindən verilir. Bu təhkiyə müəllifə öz qəhrəmanlarının ictimai prosesdəki rolunu, mürəkkəb mənəvi-psixoloji aləmini açmağa imkan verir. Roman Bimolanın qeydləri ilə başlayır"* (Əhmədov, 2023, p. 179).

Ədibin "Qora" romanı da tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. Romanın janrına münasibət birmənalı deyil. Belə ki, Hindistan ictimai həyatının XIX yüzilin 60-80-ci illərini əhatə edən dövrünü təsvir edən romanda avtobioqrafik elementlərin olmasına toxunulur. Məsələn, Rabindranat Taqorun yaradıcılığını geniş tədqiq etmiş professor Bədirxan Əhmədov vurğulayır ki, *"R.Taqorun "Qora" romanı Hindistan ictimai fikri üçün son dərəcə vacib olan bir dövrünü təsvir edir. Burada avtobioqrafik elementlər də tapmaq mümkündür. Belə ki, yazıçının tərcümeyi-halında bu hadisələri müşahidə etmək deyil, onun iştirakçısı olmaq yazılmışdır. Lakin yazıçı romanda daha obyektiv hərəkət edir və bu cəmiyyətlərin məhdud cəhətlərini üzə çıxarır"* (Əhmədov, 2023, p. 186).

Rabindranat Taqorun bədii yaradıcılığının problematikası

Rabindranat Taqor yaradıcılığının problematikası tarixi şəraitdə formalaşmış xalqın milli şüurunun bədii refleksiyası ilə əlaqəlidir. Bədii yaradıcılığının problematikası ənənəvi milli həyat tərzinin və dəyərlərin sosial katalizmlər nəticəsində dəyişməsini, formalaşmasını, özünəməxsus keyfiyyətlər əldə etməsini də əks etdirir.

Rabindranat Taqorun mənsur şeirlərinin problematikası zənginliyi və dolğunluğu ilə diqqəti cəlb edir. Akademik İsa Həbibbəylinin vurğuladığı kimi *"zəngin ənənələrə və çoxəsrlik inkişaf yoluna malik Hindistan ədəbiyyatının qüdrətli yaradıcısı Rabindranat Taqorun keçdiyi ömür və sənət yolu mənsub olduğu ölkənin və hind xalqının XIX əsrin sonlarından XX əsrin ortalarına qədər uğrunda mübarizə apardığı azadlıq və müstəqillik yolunun salnaməsidir. Rabindranat Taqorun çoxcəhətli ictimai-siyasi fəaliyyəti və bədii yaradıcılığı Yeni Hindistan ideyasının meydana gəlməsi və bu möhtəşəm Asiya ölkəsinin dövlət müstəqilliyi uğrunda apardığı mübarizənin bütün inkişaf mərhələlərini və əsas hadisələrini realist şəkildə əks etdirir"* (Həbibbəyli, 2021, p. 7). Məsələn, ədibin "Bağban" mənsur şeirində Xidmətkar və Məlikə arasında dialoqda həyata fəlsəfi baxışları əksini tapır. Xidmətkarın

Sən öz döşlərimdən bizə həyat qidası verirənsən, amma ölümsüzlük vermirsən, bax buna görə də sən əbədi gümrahсан.

Sən əsrlər boyu uca rənglər və ahənglər yaradırsan, amma hər halda cənnətin hələ yaranmamışdır, onun yalnız solğun bir bənzəri var.

Sənin yaratdığın bütün gözəlliklər göz yaşları dumanına bürünmüşdür.

Mən öz nəğmələrimi sənin sağır qəlbinə və öz məhəbbətimi sənin məhəbbətinə qatıram.

Mən əzablar, izzatlar içində sənə səcdə edəcəyəm.

Mən sənin zərif çöhrəni görmüşəm və sənin kədərli torpağını sevirəm, ey Ana Torpaq!" (MƏNSUR ŞEİRLƏR)

Rabindranat Taqor şeirlərində vətəni, vətən mənzərələrini və təbiətini, sadə əməksevər, xeyirxah insanları, onları riqqətə gətirən məhəbbət və sevgi duyğularını, sadə adamların kədər və sevincini tərənnüm etməsi ilə yanaşı müstəmləkəçilərin zülmü altında əzab çəkən doğma xalqının keçirdiyi izzatları qələmə alır. Rabindranat Taqor bəşəriyyətin faciəsinə çevrilən müharibələr əleyhinə olması ilə də diqqəti cəlb edir. Hətta o milli azadlıq meyillərinin silahlı üsyana çevrildiyini görəndə ictimai fəaliyyətindən kənarlaşır. Rabindranat Taqor "Durna qatarı" şeirində müharibənin əleyhinə olmasını poetik dillə əks etdirir. O, insanlara qarşı olan zorakılığa etiraz edərək, 1915-ci ildə İngiltərə hökuməti tərəfindən ona verilmiş baronet (zadəgan rütbəsi) titulundan imtina edir. Səbəb isə ingilislərin Amritsar şəhərində, 1919-cu ilin aprel ayında həmvətənlilərinin mitinqi zamanı 1000 nəfərədək silahsız, günahsız adamları öldürülməsi idi. Rabindranat Taqor bu zorakılığı İngiltərənin vitse-kralına yazdığı məktubunda belə açıqlayır: *"Həmvətənlərimlə insafsızcasına rəftar edilən bir zamanda imtiyazdan istifadə etmək mənə ar gəlir (Arzumanlı, 2011).*

Rabindranat Taqorun azadlıq idealını təbliğ edən yaradıcılığı xalqın mübarizlik simvoluna çevrilir. Akademik Məmməd Cəfər R.Taqorun yaradıcılığında bu amili dəyərləndirərək qeyd edir ki, *"böyük ədibin bütün əsərlərində xalq kütlələrinin, xüsusilə hind kəndlisinin arzu və ideallarının tərənnümü əsas yer tuturdu. Taqorun elə əsəri yoxdur ki, orada ictimai ideallar ön plana çəkilməsin"* (Cəfərov, 1961, p. 6).

Ədibin yaradıcılığında "Ana Benqaliya", "Benqaliya torpağı", "Benqaliya lakşmi" və s. şeirlərində Benqaliyanın başlıq kimi silsilə təşkil etməsinin də şahidi oluruq. Müəllifin qələmə aldığı bu şeirlərdə mübarizlik əzmi əksini tapır. Vətən sevgisinin ailə daxilində formalaşması amilini qabartmış R.Taqor "Ana Benqaliya" adlı şeirində həmvətənlilərini mübarizəyə səsləyir:

Çıxart gəl başlarından,

Benqaliya, bu meyli,

Böyütməsən onları zəhmətin bəlli çoxdur,

Lakin aralarında mübarizləri yoxdur (Taqor, 1965, p. 64).

"Benqaliya torpağı" şeirində də müəllif vətəni Benqaliyanın azad olması diləyini əks etdirir:

Benqaliya işləri, Benqaliyanın sözü,

Etiqadi, muradı, Benqaliya gündüzü,

Həyata keçsin, bir an belə geyməsin qara.

Ulu pərvərdigara (Taqor, 1965, p. 133).

Rabindranat Taqor milli azadlıq hərəkatını əks etdirən siyasi lirikasında yalnız vətəni ilə bağlı sosial-siyasi məsələlərə aydınlıq gətirmir, həmçinin dünyada baş verən siyasi olaylara münasibətini bildirir. Ədibin "Afrika" (1936) şeirində İtaliyanın Həbəşistana hücumunun pislənməsi, Afrika xalqlarının müdafiəsinə səsləyən, "Budda sitayişçiləri" şeirində Yaponiyanın Çinə hücumunun pislənməsi, "Pratik" şeirində barbarlığa qarşı mübarizə və s. əksini tapır. Müəllifin qələmə aldığı lirik nümunələrində öz xalqının ağrı-acılarını duyan bir ədib, dünya xalqlarının ağrı-acılarını özünkü kimi qəbul edən bir ziyalı olmasının şahidinə çevrilirik.

Rabindranat Taqorun nəsr əsərlərinin problematikasının ana xəttini mütləqiyyətə və ictimai zülmə qarşı ümumxalq mübarizəsinə, vətəndə ədalətin bərpası uğrunda fəaliyyətə çağırışlar təşkil edir. Tədqiqatçılar tərəfindən Rabindranat Taqorun qələmə almış olduğu hər bir əsərində köləlikdən,

dini mövhumatdan azad olmaq istəyən hind xalqının hiss və arzularının ifadə olunması vurğulanır. Akademik Məmməd Arif ədibin yaradıcılığını hind xalqının bir əsrlik zəngin tarixinin güzgüsü kimi dəyərləndirir: *“Taqorun hər bir əsərində hind xalqının ürəyi çırpınır, köləlikdən, dini mövhumatdan, müstəmləkə zəncirindən xilas olmaq istəyən insanların hiss və arzuları oxunur. Bu böyük vətənpərvərin əsərləri hind xalqının bir əsrlik zəngin tarixinin güzgüsüdür”* (Arzumanlı, 2011).

Benqal ədəbiyyatında nəsr janrının inkişafına təkan vermiş Rabindranat Taqor “Bouthakuranır Hat”, “Qurban mərasimi”, “Müdrük hökmdar”, “Gözdə qum dənəsi”, “Üç nəsil”, “Axırıncı poema”, “Qora”, “Ev və dünya”, “Dörd hissə”, “Fəlakət” və s. romanlar müəllifidir. Bədirxan Əhmədov R.Taqorun roman yaradıcılığına toxunaraq qeyd edir ki, *“R.Taqor həm də ilk benqal romanının müəllifi kimi tanınır. “Qora”, “Fəlakət”, “Ev və dünya” kimi romanlarında Hindistan həyatı və ictimai proseslər təsvir olunur. “Ev və dünya” romanı Hindistanda baş verən “Svadeşi” hərəkətini realılıqla əks etdirir. Əsərin baş qəhrəmanı Nikhleş vətəninə bütün qəlbi ilə sevən bir vətənpərvər olaraq təsvir edilir. Hindistana, öz xalqına xidmət etmək fikri bir an da olsun onu tərk etmir, bunun üçün əməli yollar axtarır. O, kənd təsərrüfatını təkmilləşdirməyə, toxuculuq istehsalını təşkil etməyə çalışır”* (Əhmədov, 2019).

Benqal ədəbiyyatında roman janrının kamil nümunəsi olan “Fəlakət” (“Noukadubi”) romanının problematikası mühafizəkarlıq ənənələrini tənqid etməsini, gənclərin evlənməzdən əvvəl bir-biri ilə görüşüb tanış ola bilməməsini, bu zaman yaranan taleyüklü mürəkkəbliklərin əksini tapmasını əhatə edir. Bir çox sosial-məişət problemlərini əks etdirən əsərdə qəhrəmanlar hind adətinə görə, valideynlərinin iradəsi ilə bir-birilərini tanımadan, görmədən nişanlanırlar. Toy günü baş vermiş güclü fırtına nəticəsində fəlakət baş verməsi, toy adamlarının əksər qisminin suda həlak olması müəllifin ictimaiyyətdə olan haqsızlığa etirazıdır. R.Taqor cəmiyyətdə illərlə deyil, əsrlərlə yaranmaqda olan ictimai və sosial problemləri ortaya qoymağı bacarır. Bir-birini şəxsən tanımayan adaxlılar, ətrafdakı insanlar anlaşılmazlıqla üzləşirlər. Bu üzləşmə insanların hələ də problemlər qarşısında aciz olmalarını əks etdirir. Hansı gəncin kimin namizədi olması sualını problem kimi qabardan Rabindranat Taqor, bu problemin böyük bir faciə, fəlakət olmasını da açıqlayır. Müəllif bu faciəni sadə, səmimi kəndli qızı Kəmalənin faciəsi fonunda daha ətraflı təqdim edir. Kəmalə uzun müddət yad kişi ilə bir evdə qalmağına baxmayaraq, müsibətlərdən sonra öz qanuni adaxlısına qovuşur. Rabindranat Taqor bu qovuşma ilə də xeyirxahlığın şərin, ədalətin isə geriliyin üzərində qalib gəlməsini göstərir. Müəllif əsərdə feodal ailə dəyərləri ilə demokratik meyillər arasındakı konfliktləri bədii dillə təqdim etməyi də bacarır.

Romanın Romeşin Hemnoliniyə olan hisslərinin incəliklə təsvir edilməsi ilə başlanması oxucunun diqqətini əsərə yönəldir. Müəllif Romeşin ailəsi tərəfindən ona nişanlı seçilməsini, toy tarixinin müəyyənləşdirilməsini qeyd etməklə cəmiyyətdə hökm sürən, gənclərin seçiminə qarışan adət-ənənələrin olmasına toxunur, onun acı fəsadlarını da göstərir. Müəllif roman boyu bu ənənələrin mənfi xüsusiyyətlərini də açıqlayır. Qəhrəmanın duyğu və düşüncələrinin, daxili hiss-həyəcanlarının ifadəsinə geniş yer verərək, hadisələri qəhrəmanın davranışında əks etdirir.

Ədib benqal ədəbiyyatını “Gözdə qum dənəsi” romanı ilə zənginləşdirdiyi əsərin problematikasında gənc yaşlarından dul qalmış qadın həyatını təsvir edir. Müəllif yalnız dul qadının keçdiyi həyat yolunu, iztirablarını deyil, həm də cəmiyyətdə hələ feodal zehniyyət ilə buxovlanmış qadının simasında hind qadınlarının taleyini əsərin problematikasında açıqlayır. *“Taqor, keçmişin qalıqları içində hamıdan artıq batıb qalan hind qadınlarının taleyinə xüsusi diqqət yetirir”* (Qnatyuk-Danişuk, 2006, p. 8).

“Üç nəsil” romanında köhnə zadəgan mülkədarlıqla yeni varlılar arasındakı münaqişə, “Dörd hissə” romanında “svadeşi” hərəkəti fonunda şəxsiyyətlə cəmiyyət arasındakı gərginliklər, “Qora” romanında isə sosial bərabərsizliyin tənqidi, təzyiq altında olan ölkədə xalqın apardığı kortəbii üsyanlar, milli azadlıq hərəkətinin yönləndirilməsi bədii dillə təqdim edilir. Hindistanın fərdiliyi kimi mübahisəli məsələləri gündəmə gətirən müəllif “Qora” romanında xalqın azadlıq və inkişaf etməsini qəhrəmanın simasında məhz hinduizm dini ətrafında birləşməsini də təbliğ etməsi diqqətdən yayınmır. Prof. B.Əhmədovun qeyd etdiyi kimi *“Taqor yaradıcılığında, xüsusən romanlarında*

Hindistanda baş verən ictimai-siyasi proseslərə geniş yer verilir” (Əhmədov, 2023, p. 177). Ədib “Sonuncu roman” əsərində də ənənəsinə sadıq qalaraq, Hindistanda milli azadlıq mübarizəsini təsvir edir. Tədqiqatçılar əsərin problematikasında əksini tapan müəllif ideyasının nədən ibarət olmasını doğru vurğulayırlar. Məsələn, professor Bədirxan Əhmədov qeyd edir ki, “20-ci illərdə Hindistanda baş verən vətənpərvərlik hərəkatında xalq kütlələri önə çıxmış, siyasi şüurun təkamülü və milli azadlıq mübarizəsi yüksəlmişdi... Romanda Azərbaycan ədəbiyyatının da 20-30-cu illər və bu gün də keçib gəldiyi ədəbi prosesə yaxın müzakirələr təsvir olunur” (Əhmədov, 2021, pp. 28-29).

R.Taqor valideynlərin övladlarının seçiminə qarışmaları kimi əməllərinə haqq qazandırmalarına aydınlıq gətirir, buna münasibəti isə oxucunun öhdəsinə buraxır. Müəllif bu problemə münasibətini “Fələkət” əsərindəki qəhrəmanın dili ilə təqdim edir. Romeşin atası Brocmohanın bu amilə toxunması məqamı əsərdə diqqətdən yayınmır: “*Qızın gözəl olub-olmamasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur, - deyə Brocmohan cavab verdi. – İnsan nə güldür, nə də kəpənək. İnsanın zahiri gözəlliyi əsas deyil. Qız öz anası kimi yaxşı qadın çıxsın, Romeş özünü xoşbəxt hesab edə bilər*” (Tağor, 2006, p. 19). Bu fikir bizdə formalaşmış “*anasına bax, qızını al, qırağına bax, bezini al*” (Ağabeyli) atalar sözünü yada salır.

R.Taqor əsərin kompozisiya üsürlərindən olan peyzajın təqdimində doğma vətəninin təbiətinin gözəlliklərini əks etdirir: “*...Ay uzaqlara doğru uzanıb gedən cansız qum zolağını parlaq işığa qar edirdi, sanki qumluğun üstünə dul qalmış qadının şəffaf libasını səirdi. Çayda bir dənə də olsun qayıq yox idi. Suyun səthi sakit, hərəkətsiz idi. Su və yer də dərin bir sükuta dalmışdı, elə bil ki, əzabın şiddətindən zara gəlmiş xəstəni ölüm əbədi rahat etmişdi*” (Tağor, 2006, p. 22).

Məşhur hind ədibin “Axırıncı poema” romanında Omito və Labonno arasındakı nakam məhəbbət poetik nümunələrlə təqdim edilir. Bketoki ilə evlənmiş Omito anlayır ki, Labonno ilə olan məhəbbəti mümkün olmadığı kimi, qəlbindən də heç bir zaman silinməyəcək. Məhz Omitonun Labonnoya olan nakam məhəbbəti sevgilisinə göndərdiyi poetik nümunədə və Labonnonun poetik dillə verilən cavabında əksini tapır. Omitonun,

Və mənə səmavi sevgi açıldı

Səfalətin və ayrılığın müqəddəs alovunda (Tarop, 2009)

- kimi fikirlərinin poetik dillə təqdimi oxucunu etinasız buraxmır. Labonnonun Omitoya cavabında sevginin sağalmaz izlər buraxmasına rəğmən unudulmaması tərənnüm edilir:

... Bu xəyal deyil!

Bu mənim bütün həqiqətim, bu həqiqətdir,

Ölüm fəth edən əbədi qanundur.

Bu mənim sevgimdir! (Tarop, 2009)

Rabindranat Taqorun hekayələrinin problematikasında müstəmləkəçilərə qarşı mübarizə əzmi, onlara qarşı olan kin və nifrət yer alır. Professor Bədirxan Əhmədli ədibin hekayələrinin problematikasına toxunaraq qeyd edir ki, “*hekayələrində onu əhatə edən mühiti, Hindistanın sadə adamlarının həyatını, sevinclərini, dərdlərini və ürəklərindəki arzuları əks etdirmiş, bəzən isə tərənnüm etmişdir. Hekayələrində yüksək romantika, dərin realizm, incə psixologizm, poetiklik və lirizm, dramatiklik, məişət hadisələri kontekstində ictimai münasibətləri təsvir etmək xüsusiyyətləri yenilikçiliyini təmin edən faktorlardandır. Asiya qitəsinin ilk Nobel mükafatçısı Rabindranat Taqorun hekayələrində hind həyatı, hind insanının taleyi dərin bir lirizm ilə təsvir edilir*” (Əhmədov, 2021, p. 111).

Ədibin hekayə yaradıcılığında ilk əsəri olan “Haqq-hesab” hekayəsinin problematikasında valideynlərin övladları üçün keçirdikləri sarsıntılar əksini tapır. Beş oğul və bir qız sahibi olan Ramşundor Mitranın ailəsi fonunda ailələrin üzleşdiyi problemlər bədii dillə oxucuya təqdim edilir. Yazıçı məhz Nirupomanın ailə qurduqdan sonra qayğılarının təsviri cəmiyyətdə yer alan problemlər kimi əksini tapır. Yeni qurduğu ailədə üzleşdiyi təzyiqlərə davam gətirməyən gənc gəlinin ölümü baş verən haqsızlıqlara etirazdır. Qızların ailə qurarkən onlar üçün cehizlərin verilmə adətlərinin gənc qız-gəlinlərin acı aqibətinə çevrilməsi R.Taqor tərəfindən sənətkarlıqla göstərilir. Müəllif hekayəsində

hind cəmiyyətində qadın hüquqsuzluğunu, köhnəlmiş adət-ənənələrin qurbanına çevrilməsini hekayəsinin problematikasında açıqlayır.

R.Taqorun "Ağılsız Ramkanai" hekayəsinin problematikası müasir dövrümüzdə hələ də aktual olan miras bölgüsü üstündə doğma insanlar arasında gedən çəkişmələri əks etdirir. Doğmaları bir-birinə düşmən edən miras bölgüsü, xüsusi ilə də, vəsiyyətnamələrin düzgün tərtib olunmamasının acı sonluğu hekayənin problematikasının əsas məğzini təşkil edir.

R.Taqorun hekayələrində cəmiyyətdə baş verən, insanları düşündürən hadisələrin yer alması maraqlıdır. Məsələn, yazıçının "Diridir ya ölü" hekayəsinin problematikasında cəmiyyətdəki insanların cəhaləti əksini tapır. R.Taqor bir hekayə ustası kimi qələmə aldığı hekayələrində ictimai, siyasi, sosial məsələləri geniş açıqlayır. *"Taqorun hekayələrində hind xalqının həyatı bütün müxtəlifliyi, mürəkkəbliyi və özünə məxsus xüsusiyyətlərilə oxucunun qarşısında açıq görünməyə başlayır"* (Taqor, 1956, p. 4).

Daha çox şair kimi tanınan Rabindranat Taqorun dram əsərlərinin problematikası da ədibin nəzm və nəsr nümunələrində olduğu kimi maraqlıdır. Məsələn, "Tərki-dünya" pyesinin problematikasında aktual mövzuların yer alması tədqiqatçılar tərəfindən vurğulanır. A.Qnatyuk-Danilçuk yazır ki, *"Tərki-dünya pyesində, yəni "bu pyesdə tərki-dünyalıq, mücərrəd fəlsəfi mühakimələr və düşüncələr aləminə yuvarlanmaq pislənir, insan şəxsiyyəti və onun yer üzündə sevinci təsdiq edilir"* (Qnatyuk-Danilçuk, 2006, pp. 8-9).

Vətəni, tarix və mədəniyyətini bütün dünyada tanıdan Rabindranat Taqorun nəsr əsərlərinin problematikası əsasında pyeslər qələmə alması da bəllidir. Məsələn, yazar "Müdrək hökmdar" romanı əsasında "Qurban" pyesini qələmə alır.

Ədibin 1909-cu ildə çapdan çıxan "Əvəz" dramının problematikası da cəmiyyəti düşündürən, xalqın həyatı ilə bağlı problemlərə işıq salır. "Əvəz" dramının *"...qəhrəmanı passiv müqavimət təbliğatı aparır, zor işlətməkdən, hökumət orqanlarının özbaşınalığına etiraz əlaməti kimi irəli sürülən vergi verməmək tələbindən boyun qaçırır"* (A., 2011, p. 14).

1925-ci ildə ictimaiyyətə təqdim etdiyi "Qırmızı məxmər gülləri" ("Rakta-Karabi") pyesində də ədib qələmə aldığı mövzuya sadıq qalır. R.Taqor bu pyesində xalqın, ümumiyyətlə cəmiyyətin azadlıq, ədalət uğrunda apardığı mübarizəsini, müəllif kimi ictimai-siyasi etirazını bədii dillə ədəbi yaddaşa hopdurmağa cəhd edir.

Rabindranat Taqorun 1881-ci ildə səhnələşdirilmiş və ənənəvi süjet xəttinə malik olan "Valmiki Dahisi" musiqili dramı müəllifə uğur gətirir. Musiqili dramın problematikasında Bilik və Sənət himayədarı Sarasvatinin ilahi qüvvəsi ilə adi insan olan Valmikiyə şairlik istedadı bəxş edilməsi yer alır. Musiqili dramın maraqlı məqamlarından biri məhz dramın problematikasının əfsanə ilə reallığın sərhədlərində təqdim edilməsidir. Dramın problematikasında yer alan şərə nifrətin təbliği isə özünü qabarıq şəkildə əks etdirir.

Nəticə

Hind və bengal şairi, yazıçısı, bəstəkarı, rəssamı Rabindranat Taqor ictimai-pedaqoji, elmi, fəlsəfi, dini və publisistik fəaliyyəti və bu sahələrdə yazdığı çoxşaxəli və müxtəlif janrlı yaradıcılığı ilə ədəbiyyatda imzasını qoymuş söz ustasıdır. Bütün həyatını vətənə xidmətə həsr etmiş Hindistanın mədəniyyət və ictimai xadimi Rabindranat Taqor zəngin janr müxtəlifliyi ilə seçilən həm bədii, həm də publisistik yazılarında Hindistanın və Banqladəşin keçdikləri tale yollarını keçmiş, müasir və gələcək prizmasından təqdim edir.

Rabindranat Taqorun yaradıcılığında epik, lirik, dram növlərinə aid olan müxtəlif janrlardan həm ayrı, həm də janr qarışıqlığı şəklində istifadə etməsi diqqəti cəlb edir. Müasir benqal ədəbi dilinin, həmçinin tənqidi realizmin formalaşmasında həlledici rol oynamış ədib bir şair kimi siyasi lirikanın əsasını qoyaraq, milli poeziyanı yeni formalarla, poetik ölçülərlə də zənginləşdirir. Rabindranat Taqor müasir hind və benqal ədəbiyyatında hekayə janrının əsasını qoymuş, roman janrını inkişaf etdirmiş yazardır. Ədib hind ədəbiyyatında novator şair kimi tanınır. Onun novatorluğunun isə birmənalı qarşılanmaması tarixi reallıqdır: *"yeni janrlar və ifadə vasitələri axtaran, ədəbi dillə xalq dilini bir-birinə*

yaşınlaşdırmağa çalışsan, ənənəvi poetik bölgülərdən imtina edən şairin novatorluğu açıq-aydın şəkildə ənənə tərəfdarlarını qıcıqlandırdı” (Рабиндранат Тагор (1861—1941)).

Ədəbiyyat / References

- A.,Q.-D.(2011). Ön söz Şərq-Qərb.
<https://www.liveinternet.ru/community/1726655/post112737835/>
- Ağabeyli, A. Atalar sözləri. In.
- Arzumanlı, V. (2011). Rabindranat Taqor və Azərbaycan. 525-ci qəzet, 7.
<https://www.anl.az/down/meqale/525/2011/may/cm13.htm>
- Cəfərov, M. C. (1961). İstiqlaliyyətin böyük müdafiəçisi. *Ədəbiyyat qəzeti*, 6.
- Əhmədov, B. (2019, 6 may). Rabindranat Taqor: Hind xalqının azadlıq carcısı
<https://edebiyatqazeti.az/news/incesenet/3636-rabindranat-taqor-hind-xalqinin-azadliq-carcisi>
- Əhmədov, B. (2021). *Rabindranat Taqor; Yeni Hindistanın manifesti*. Elm və təhsil.
- Əhmədov, B. (2023). *Rabindranat Taqorun roman yaradıcılığında hind ictimai gerçəkliyinin təsviri*. Elm və təhsil.
- Hacıyev, C. X. (1958). *Ədəbiyyat nəzəriyyəsi*. Azərnəşr.
<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vtls000014884>
- Həbibbəyli, İ. (2021). Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminin Rabindranat Taqoru. In B. Əhmədli (Ed.), *Rabindranat Taqor; Yeni Hindistanın manifesti*. Elm və təhsil.
- MƏNSUR ŞEİRLƏR. [http://www.kkoworld.com/kitablar/Rabindranat Taqor Bagban-aze.pdf](http://www.kkoworld.com/kitablar/Rabindranat_Taqor_Bagban-aze.pdf)
- Paşayev, M. C., & Xəlilov, P. (1988). *Ədəbiyyatşünaslığın əsasları*. Maarif.
- Qnatyuk-Danişuk, A. (2006). Ön söz. In *Rabindranat Taqor. Fəlakət*. Şərq-Qərb.
Rabindranat Taqorun musiqili teatrı. <http://azteatr.musigi-dunya.az/file?id=143&dt=1185>
- Şərqi ilk Nobel mükafatçısı Rabindranat Taqor*. (2021). <https://az.baku-art.com/az/sherqin-ilk-nobel-mukafatchis-rabindranat-taqor>
- Taqor, R. (1956). *Hekayələr* (S.Şamilov, Trans.). Uşaqgəncnəşr.
- Taqor, R. (1965). *Seçilmiş əsərləri* (Vol. 8). Azərnəşr.
- Taqor, R. (2006). *Fəlakət*. Şərq-Qərb. http://anl.az/el/t/tr_f.pdf
- Taqor, R. (2011). *Seçilmiş əsərləri*. Şərq-Qərb. <https://achiqkitab.aztc.gov.az/az/file/view/taqor-55cb2731be13d.pdf>
- Луначарский, А. В. (1923). Художественного театра. *Красная Нива*, 45, 24.
<https://egorovs.art/auction78/lot237>
- премии), Р. Т. Л. Н. <https://litera.ru/stixiya/articles/169.html>
- Рабиндранат Тагор (1861—1941)*.
[https://sitekid.ru/literatura/vsemirnaya literatura/rabindranat tagor 18611941.html](https://sitekid.ru/literatura/vsemirnaya_literatura/rabindranat_tagor_18611941.html)
- Тагор,Р.(2009).*Последняяпоэма*. <https://www.liveinternet.ru/community/1726655/post112737835/>